

ÅRBOK FOR KARMSUND

HAUGESUND MUSEUM

ÅRSHEFTE 1951 — 1955

MUSEUMS- OG HISTORIELAGET FOR HAUGESUND OG BYGDENE
OG
SAMARBEIDSNEMNDA FOR BYGDE- OG BYBØKER I KARMSUND
1956

FORORD

Årbok for Karmsund er eit framhald på eit utvida grunnlag av dei årshäfte som med års mellomrom er utgjevne av Museums- og historielaget for Haugesund og bygdene, det fjerde i rekkja. Sidan siste årshäfte kom ut i 1950, er det kome til ein ny lokalhistorisk samskipnad, *Samarbeidsnemnda for bygde- og bybøker i Karmsund*, som har nær tilknyting til museums- og historielaget og er i røynda sprungen ut frå det.

Då dette skriftet skulle planleggjast, fall det av seg sjølv at det kom i stand eit samarbeid om det mellom museums- og historielaget og den nye samskipnaden for historienemndene i Karmsund, og det var naturleg å gi skriftet eit namn som uttrykkjer dette samarbeidet. I namnet ligg ein lovnad eller eit ynskje om å koma att, og med det nye arbeidsgrunnlaget som nå er skapt, skulle det ikkje vera umogeleg å gjera *Årbok for Karmsund* til eit årvisst forum for det lokalhistoriske og kulturhistoriske arbeidet her i distriktet. Når det gjeld stofftilfang, viste det seg i minsto alt ved dette skriftet at her er rike kjelder å ausa av, og her er mange både kunnige og interesserte lokalhistorikarar i Karmsund.

Skriftstyret rettar ei varm takk til dei som har skrive i årboka og til dei forretningsfolk, bankar og andre som ved sine lysingar har gjort det mogeleg å få henne prenta, og det vonar at dette tiltaket vil bli møtt med så stor samhug og interesse mellom folk i bygd og by at det gir mot til å koma snart att.

THORSGRUVEN I VATS

AV BERGE VELDE

I slutten av forrige århundre var det enkelte bortover i bygdene som drev med skjerpung — det vil si å lete etter metaller i våre fjell. Det bevingede ord «at Norges fjell skal betale Norges gjeld» hørtes svært lovende, og fenget i mange sinn.

En av dem som drev mest med skjerpung inn over Haugesundshalvøya var furer Henrik Spartveit i Vats. Han hadde antakelig fått skjerpeseddel, for på sine turer rundt om i fjellene hadde han som regel med seg en liten hammer og et lite minebor, og tok med små steinprøver. Han var kommet i forbindelse med urmaker Kartevold på Sandnes, og gjennom ham ble det sendt prøver til England fra et skjerp i Vats. Dette resulterte i at Kartevold fikk noen engelskmenn til å kjøpe gruva, som lå på Velde i Vats, og den fikk navnet Thorsgruva. Omkring århundreskiftet ble det satt igang arbeide der, og mange hundre lass stein gikk fra denne gruva over til England.

Der ble forøvrig omtrent samtidig drevet gruvedrift både i Skjold og Ølen. Det var vesentlig feltspat som ble drevet ut der, men driften var visst ikke lønnsom, for arbeidet ble snart nedlagt.

Thorsgruva ble også nedlagt etter prøvedriften, men den må allikevel ha satt merker etter seg.

Omkring århundreskiftet var fysikerne på jakt etter et grunnstoff — helium — som omkring 1868 merkelig nok først var oppdaget på solen. På grunnlag av strålingen fra radioaktive stoffer (uran o.l.) forstod man at helium også måtte finnes på jorden, men sannsynligvis i små mengder. Det gjaldt da om å skaffe til veie tilstrekkelige mengder av uranholdige bergarter, og slike fant en da bl. a. steder også i *Thorsgruva på Velde*. I sin bok «Atomene. Forskningens vei mot ukjent land» skriver professor Egil A. Hylleraas s. 115 bl. a: «Først omkring 30 år senere etter Rayleighs og Ramsays oppdagelse av edelgassene argon og neon, kunne man fra radioaktive mineraler skille ut så store mengder helium at det for

første gang kunne påvises som et element som også er tilstede på vår klode. Det kan være av interesse å nevne at de to forskere fikk mineralet til framstilling av helium fra Norge, fra den uranholdige Thorsgruven på Vestlandet.»

Da det ikke kjennes noen annen gruve med dette navn, som omkring århundreskiftet sendte store mengder stein til England — kan det ikke være noen tvil om at dette gjelder Thorsgruven i Vats.

Det skulle da etter professor Hylleraas være den *uranholdige* stein fra Vats, som bl. a. bidrog til det epokegjørende resultat: den første påvisning av helium på vår klode.